

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Разговор с равницом

Верница Преда Превера

Размахала се. Бира где ће на игранку: код Румуна ил Мађара. Посматрам је, размишљајући да ли она гледа мене. Слуша ли моје мисли? Проклиње, што овако недостојна, газим по зеленим влатима сакривеним испод замрзнутог снега! Хоћу ли, кад се златно зрно буде претворило у миришћеснице божињног јутра, бити задовољна?! Осећа ли, њених 8.997 квадратних метара, дамаре жене која се зауставила и која се одједном не радује најновијем моделу металик Nissan хибридног аутомобила, чија боја личи на модро-љубичасти отисак страшно љубљених усана или можда на грех који *“не разликује таму око себе и таму у себи.”*

Просула се преда мном. Непрегледна, као бол нероткиње, као срећа мајке после толико година, ишчекивање првог плача, плода њене утробе. Искушава ли снагу моје одлуке? Стрпљива је. Колико је само живота и војничких чизама истрпела *„под туђом вољом и за туђ рачун“*, како рече ономад Црњански. А, нема у близини ни реке да однесе бриге које су се накупиле. Тамиш и немирна Нера јуре у загрљај величанственог Дунава, Бегеј заљубљено гледа у Тису, вирови Караша су толико брзи и основи да чекају градску девојку, разапету између жеља и реалности.

– Разговарај са равницом! – одзвања у ушима.

Осећам фебруарско сунце како штупка образе и чело. Као кроз фатармогану, гледам у деда Крсту, како се одмара од откоса, наслонен на косу, у широкој, тклој кошуљи, како пре новог замаха оштрим сечивом, мирише детелину и говори ми: *Разговарај са равницом, све ће ти се казати... из душе, онако како Бог заповеда, без трунке лажи и сумње.* У овом давно сасушеном муљу има толико одговора. А, они се издигну, високо и непобитно, као Гудурички врх који посматра живо и неживо.

Можда су тек данас његове речи добиле на значају и постале кристално јасне као белоцркванска језера, пре сезоне купања. Можда баш данас осећам онај прави *„страх од туђине“* подунавских српских ратника *„који оставља све што му је познато и блиско“*, то гацање по магловитим мочварама и беспућу. Човек је свесно биће и једини уме да сагледа све чињенице, ортогонално и без двојбе. Ако жели. Ако не тражи изговоре и сакрије се у патетику која затвара видике, прозоре и врата. Хук ритске сове из оближњег багремара, као да је потврђивао моју мисао.

– Па, девојко, шта се онда мислиш толико. Реши и пререси. Ниси једина. Млада си. Биће још деце. У успону си. Берза је освојена. Потврдила си квалитете, памет. Почели су да те се плаше, као што се паори плаше изливања ДТД канала...нема неизвесности за будуће дане. Ох, да ли ће моја субина бити онај страх и кајање, немоћ и сенке Дафине Исакович. И овај северац који се игра мојим неприродним увојцима, шкргуге питања. Одлуке су вечите сеобе, кругови. Да ли изаћи из круга, да ли отићи у топлије крајеве као птица селица која зна да је то сасвим потребно како би сачувала своје потомство?! Хоћу ли бити другачија под погледом безосећајности људи из солитера?! Хоће ли моја душа потамнети, мењају ли се људи бежећи из круга јер *„одласци и сеобе начине их мутнима и пролазнима, као дим, после битака“* !?

Питања, као стрњика пшенице која гледа увис у сунце и гребе стопала. Питања толико, ко мака и ораха у банатској штрудли а, само један одговор чека да се утврди, као кула изнад вршачких винограда.

– Разговарај са равницом! Разговарај са равницом! Разговарај са собом! Слушам одјек сопствених речи које као да растерују маглу. Пуца мисао кроз сиво јутро: Да ли је усуд да *„жене, нарочито, ретко налазе срећу у животу“*? Ако је живот круг у коме се рађање и смрт узајамно преплићу, ако нам је подарена могућност да створимо ново биће, имам ли ја права као јединка женског рода, да тај *„бескрајни, плави круг и у њему звезда“* прекинем? Срећа је лепа када се удвостручује. Зар не би било троструке среће када би дечак и девојчица хватали лептире у дворишту Месићког и Малосреднштанског манастира, када би онај који је своју белу крв увезао у њихов ДНК, и ја, планирали одморе на Вршачком брегу или шетње до Лисичије главе?

Пролазе ли минути или можда и сати. Не знам. Око мог разума умотава се несигурност одлуке. *„Не, не постоји никаква заједница људи. Прича је то. Постоји само самоћа човека.“* Нисам сигурна да ли осећам хладноћу, иако сам сигурна да температура у минусу расте. Непрегледна равница, као моја неодлучност, чека на одговоре. Твоја је будућност, драга моја, константно извесна: стојиш ту где јеси, баце ти семенку-семенка израсте и роди нову семенку; радујеш се новој еји мочварици, мраву, пчели у багремовом цвету и уљаној репици, сунцокретима који јуре сунце до изнемоглости...а, сада, осећаш ли моју празнину, дубоку као бунари под салашима и сан о неоствареној срећи?! Где се то селее заборављене љубави...? Сакриј равницу мој бол, као што лети сакриваш у хладовину ораче, копаче, овчаре... Сачувај моје сузе у своја недра за сушна поднева и предвечерја. Ех, мој Вуче Исаковичу, у праву си да *“... Било је сеоба и биће их вечно, али живети у својој земљи је логично, ма каква то живот био. У туђини није...”* а, Небеса ће засигурно штитити путеве мајци која је остала у Граду под кулом да одгаја, радује се и дрчно гледа у очи свима који носе подсмех под трепавицама.

Издражу све, зар не?! И ја сам попут Тебе. Имаћу две звезде. Две радости. Имаћу две планине, две непролазне љубави. То је једино што знам, иако не наслућујем колико ћемо још деценија разговарати нас две, а можда *„то је једино блаженство, које је дато човеку, да оно што га чека, не зна“*. Да, знам да ће и деца моје деце брати Ивандањско цвеће на путу Вршац-Бела Црква код Потпорњанске раскрснице.

Напомена:
Употребљени цитати из романа „Сеобе“ и „Роман о Лондону“ Милоша Црњанског

ИНТЕРВЈУ: АЛЕКСАНДАР ЂУРЧИЋ, ДИРЕКТОР ПОЗОРИШТА МЛАДИХ

Добра представа је као добра књига

Позориште младих годину у којој је освојило прешт награда, од Међународног фестивала позоришта за децу у Суботици до Бефемона и скопске театарске смотре „Игор Маџиров“, у продукцијском смислу заокружује премијером представе „Хајдуци“ по роману Бранислава Нушића у адаптацији и режији Оље Ђорђевић. Она је радњу сместила у школу, у којој се десило вршњачко насиље. Уместо уобичајених укора, управа долази на идеју да децу казни - културом, односно позориштем. И проблематични ученици сад морају да припреме представу „Хајдуци“ како би је извели млађим разредима. У глумачкој подели су Славица Вучегић, Марија Радванов, Неда Даниловић, Јелица Плигорин, Иван Ђурић, Саша Латинић, Слободан Нинковић, Алекса Илић, Александар Милковић и студент АУНС Урош Лазовић.

– Сам речник „Хајдука“ није баш лак за читање новим генерацијама и то је, као и чињеница да је генерално данашњим тинејџерима тешко да се идентификују са светом својих прадеда, мотивисало Ољу Ђорђевић да преради саму причу и на сцену је постави на начин прихватајив младима, али који ће бити интересант и старијима. Ради се интензивно, а премијера је предвиђена за 13. децембар – најављује директор Позоришта младих Александар Ђурчић. – Након премијере извешћемо „Хајдуке“ још неколико пута, а онда улазимо у традиционалну новогодишњу кампању и на Великој и на Малој сцени.

Своји на своме

● У јануару ове године дошло је коначно судско решење да се зграда Соколског дома враћа Граду Новом Саду. То је велика олакшавајућа околност за наш даљи рад. У току је поступак да се то све спроведе у катастроу и кад се он заврши бићемо у могућности да применимо планове за, на пример, потпуно реновирање велике сале, од претресања крова до сређивања акустике и седишта. Није реално да те послове започнемо већ следеће године, али у току 2025. надам се да можемо да уђемо у процес припреме пројектне документације на темељу које бисмо онда у перспективи могли да очекујемо и конкретну реализацију тих планова.

● **Колико имате простора да у овом периоду - али и иначе - обрадујете својим представама децу у оним срединама које немају позоришта за децу?**

– На том плану је ситуација прилично компликована. С једне стране, интересовање постоји, али се на крају све сведе на финансије. Углавном су деца долазила код нас, међутим, сада када се цени улазнице, која објективно није висока, поготово за колективне посете, придодата трошкови превоза до Новог Сада и назад, такав излет одједном постане приличан издатак за породицу. Нажалост, и трошкови организације представе ван матичне куће, од транспорта декора па надаље, представљају озбиљан ограничавајући фактор за евентуално наше гостовање у другим срединама - ако не рачунамо фестивале. Стога смо и интензивирали разговоре са појединим театарима са идејом да дефинишемо некакав одржив модел размене представа. Није то једноставно, али ваља бити оптимиста - уосталом, свима нам је у интересу и да обогатимо репертоар, који предлагемо „домаћој“ публици, и да се покажемо у другим срединама, односно да стигнемо до тамошње публике.

● **Какви су планови за предстојећу годину?**

– После празника у плану нам је да завршимо представу „Време спорта и разоноде“, коју припрема Жанко Томић, а с почетком пролећа очекујемо познату руску редитељку Људмилу Федорову која ће са нашим

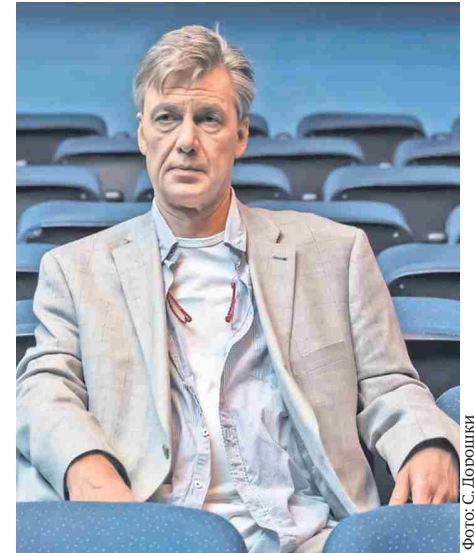

Фото: С. Дороскић

глумцима радити на новој луткарској представи „Дракон“ по најпознатијој драми Јевгенија Шварца. Онда имамо наш међународни фестивал у мају, Новосадске позоришне игре, да би до лета Емилија Мрдаковић припремила још једну представу на Сцени за децу - „Ухвати ми плавог меду“ Силвије Шесто. Почетком следеће сезоне Слободан Нинковић ће радити „Ивицу и Марицу“, а потом нам у госте долази аргентинска редитељка Рената Карола Гатика, која већ десетак година делује у независном загребачком театру „Поко Локо“ где на специфичан начин истражује могућности причања прича за најмлађе. Идеја је да постави „Пепељугу“ као представу која би се играла у следећој кампањи за Нову годину, јер и то је оно што нам недостаје у репертоару - нове новогодишње представе.

● **Репертоар театра је по много чему специфичан, од бајки до кримића?**

– Позориште младих је јединствена културна установа не само у граду Новом Саду већ и надалеко шире, која се на две сцене бави различитим форматама луткарског и драмског позоришта, намењеним публици од три до 103 године. Самим тим, програмска политика позоришта је веома комплексан задатак, обавеза и одговорност. За нашу највернију, најмлађу, публику имамо широк репертоар који је у сталној фази обнављања новим представама. Развија се репертоар и за школску публику, а изазов је старија школска публика и млади који су превазишли узрастом представе за децу и имају савим различите интересе. Кажем изазов, јер је то публика коју је веома тешко привући на позоришну представу. Избор наслова није довољан, све представе морају бити квалитетне и професионално одрађене а тада једна представа намењена младима може да стигне и до широке публике, којој итекако имамо шта да предложимо. Добра представа је као добра књига. Увек може да се прочита поново.

● **Последњих година је Позориште младих направило велике искорак управо на пољу које други театри избегавају - представе за тинејџере?**

– То је најкомпликованија адреса за било које позориште. Јер треба погодити тему и наћи најбољи начин да се та тема обради, али тако да привуче ову генерацију у позориште. Будући да ми већ имамо неколико представа за тај узраст - „Заљубљивање“, „Док те ја храним и облачим“, „Секс за почетнике“... онда је то сад и неки природан пут којим само ваља наставити. Идеје постоје, добро ћемо промислити о следећим насловима, али рецепта нема, као ни гаранција да ће чак и одлична представа привући ту публику. Нико преко ноћи није направио позориште занимљиво тинејџерима, али ипак верујем да смо ми „на трагу“ да у томе успемо.

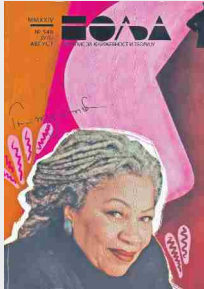
Мирослав Стајић

ЧАСОПИСИ

Поља

(Културни центар Новог Сада)

Новосадски часопис за књижевност и теорију већ по традицији један број у години посвети одређеном ствараоцу. Овога пута покус је стављен на стваралаштво велике америчке списатељице Тони Морисон (1931 - 2019), добитнице Пулицерове и Нобелове награде за књижевност. Осим као ауторке, која је кроз различите форме стваралаштва - од романа, приповетки, драма, есеја... више од пет деценија описивала живот афроамеричког становништва романи и проза, ванредан је и њен допринос приближавању афроамеричке књижевности ка мејнстриму, јер је као један од уредника њујоршког седишта познате издавачке куће Random House омогућила да до најширег круга читалаца стигну

текстови Хјуиа Нутна, Анђеле Дејвис или аутобиографија Мухамеда Алија. Чувена књижевница не представља непознаницу домаћој читалачкој публици, будући да је, рецимо, од 11 њених романа, до сада на српском језику објављено осам, али је свакако и важно и корисно упућивање и на теоријско-критичарско ишчитавање њеног дела. "Био је подухват изабрати шта од обила текстова објављених о Тони Морисон ставити у издање а да то буде право огледало њеног дела", речи су Милице Софринкић, приређивача овог тематског броја „Поља“ који је и својеврсна најважа скорашњег превода романа Тони Морисон, „Paradise“.

Позориште

(Српско народно позориште)

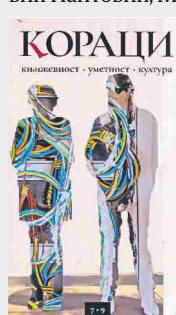
Почетак нове сезоне Српског народног позоришта у занку је премијера, па и часопис овог театра „Позориште“ станице новог броја (за јул-октобар 2024) посвећује представама у Драма и Оперу, које су недавно имале први сусрет са публиком: „Искуплење“ Бранимира Шћепановића, „Балканска лепотица“ Ласла Вегела, односно „Демон“ Антона Рубинштајна. У овом броју објављена је и критика балетске представе „Отело“, рађене по Шекспиру, у кореографији и режији Крунислава Симића, која је премијеру имала у мају ове године. Међу осталим прилозима овог броја „Позоришта“ је и најважа нове драмске представе „Незаборавак, поточница, змијске очи“, кроз разговор са ауторком текста Мином Петрић. Ова представа, коју режира Тара Митровић, премијеру би требало да има у децембру, на Камерној сцени СНП-а.

Кораци

(Народна библиотека „Вук Караџић“ Крагујевац)

Под окриљем нових „Корак“ у рубрици „Међу јавом и мед сном“ објављени су поетски и прозни прилози Ђорђа Сладоја, Борислава Чичовачког, Бојане Стојановић Пантовић, Момчила Бакарача, Љиљане Лукић, Горана Станковића, Владимира Милојковића, Ненада Глишића, Дејана Богојевића, Светолика Станковића и Анице Манојловић.

„Корак“ је у знаку приповести Ђуре Влашкалића „Змијски свлак платана“, док су „Меридијани и паралеле“ посвећени великом польском песнику Збигњеву Херберту (1924 - 1998) и кубанско-шпанској списатељици Хертрудис Гомес де Авељанеда (1814 - 1873). Рубрика „Теразија“ доноси критике Сање Перић, Јелене Марићеве Балаћ, Александра Б. Лаковића, Барбаре Новаковић, Милана Громовића и Александре Радовановић о књигама Немање Радуловића, Мирзе Халиловића, Богдана Цветковића, Желка Гавриловића, Ане Ранђић и Николе Петковића.

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ

Изван граница очекиваног

Драгана Младеновић

Милица Стојадиновић се пера латинском средином 19. века, у време када се јасно знало место жене. Цитирају Љубинку Трговчевић која у књизи „Жене као део елите у Србији у 19 веку“ каже: „Патријархално наслеђе је жену искључиво видело у традиционалној улози, у склопу куће и са троструком функцијом: мајка, домаћица и женска радна снага. Овај образац је био доминантан и све промене су морале рачунати на његову дуговековну укорененост и отпор пружан при сваком искорачу из ове утврђене шеме“.

У том и таквом окружењу, Милица је свесна да се „За човека може рећи да учи док је млад, а за женско, само докле је дете. Кад пређе границу детинства, онде је сретне мати са преслицом, са варјачом, са оклагијом, и шта ти ја знам с чиме још, да од ње кућицу образује. Наш старина Вук, кад ме је год. 1850. први пут посетио, рече ми, да у нашем роду има доста кућица, али нема то што сам ја.“

А „то што сам ја“, то лаха „кућица“, решила је да – попут (мушких) песника и писца који јој претходе и који у дугом низу година следе за њом – пише и објављује поезију!

Можда управо свесна тога, она у поезији махом обрађује ангажоване, политичке, дакле мушке теме. Главна осећања код ње је родољубље. У појединим песмама велика јунаке Милоша Обилића, хајдук-Вељка, Книћанина, Шупљика, Карађорђа, неке песме посвећује славним личностима као што су Његош, Вук, Суботић, Стерија, Мушички итд.

Када јој песник и пријатељ Лудвиг Франк сугерише да треба да пише о својим осећањима, а не о ратничким подвизима људи из дав-

них векова, она му је, наводно, одговорила: „Вама је лако, припадате земљама које су напредне, културно уздигнуте и које имају само те проблеме, а ми државу која се тек успоставља и нацију која није пропала унутар друге.“

То доста објашњава зашто је кроз њену поезију тешко открити интимне немире које – додуше на маргинама – налазимо у њеним писмима. Готово је немогуће у песмама, кроз све те романтичарске наносе, описе природе и узвишене емоције, доћи до обичног живота, свакодневнице, породичних односа, па чак и до саме песникиње... Међутим, она готово програмски у песми „Кад се небо мути“ пише да би радије умрла него да открије оно што у срцу скрива, да би радије прихватила „тавну земљу“ него да јој судба буде јавна. Јер, она је већ прешла границу очекиваног владања.

Милица, како на једном месту и сама записује, и овако већ трпи гоњење од ниског света због њеног књижевног занимања. Ипак, проблем не представља само ниски свет. Неразумевање има шире размере.

Иако на почетку стваралачке каријере била слављена као врничка вила, иако јој је љубав исказао главом Петар Петровић Његош, а Вук је називао „кћерком из Фрушке“, испоставиће се да је ретко ко прихватао оно до чега је њој посебно стало – романтичарску слику света коју она без задршке обликује у својој поезији. Идеја да је њен живот занимљивији од њеног књижевног дела присутна од времена у којем је стварала, најдиректније и веома дрско изречена у есеју Јована Скерлића („Бедна

песникиња Милица“), може се наћи и у данас веома утицајној *Историји српске књижевности* Јована Деретића, у којем се наводи следеће: „У њеним стиховима ипак има више моралистичких поука и родољубивих мисли него истинске поезије“.

Готово све о чему је са толико љубави писала у својој поезији, касније, у реалности, покаже своју немилосрдну страну. Потресно је читати њене песме о браћи и сестрама (у једној од њих спремна је да умре за свог милог брата), са сазнањем да ће је доцније оставити без крова над главом и икаквог иметка. Узнемирујуће је њено писмо у којем иста она Србија о којој је испевала толико песама, („...“) ни криву ни дужну, без икаквих доказа, болну преболну из кревета диже, и вуче у полицију као да сам убила кнеза Михаила, или Србију издавала, па још онако гробански да се са мном поступа („...“). Још тужније је читати писмо Лудвигу Франку, у коме га обавештава да више нема новца ни за хартије и коверте како би му писала писма, па чак нема више ни на чему писати песме „па се то изгуби у мислима мојим“.

Милица Стојадиновић Српкиња је изабрала тежи пут. Није испунила ниједно од три „свете“ улоге жене у 19. веку (мајка, домаћица, радна снага). Одлучила је да буде песникиња. А таква прекршај, то искакање из задатих координата не може да прође без последица. Захваљујући ангажовању Културног центра Војводине, идеји да се Наградом Милица Стојадиновић Српкиња оснаже женски гласови, да се из године у годину изнова читају њени стихови, писма и радови о њој, исправљена је неправда која је овој необичној личности била нанета.

слово на уручењу награде „Милица Стојадиновић Српкиња“

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Имати, немати и желети

„Прича о једном човеку и две жене“, Љиљана Јовановић (Културни центар Војводине „Милош Црњански и Лагуна, 2024)

Пише: Љиљана Никић

Интертекстуално повезивање са Библијом и, уопште, бављење библијским темама, представља непресушан извор са ког се и данас црпи инспирација за настанак нових дела. Управо ово тематски и структурално усложњава постхумно објављен роман Љиљане Јовановић (1984-2022) „Прича о једном човеку и две жене“, измештајући га из конвенционалне приче о љубавном троуглу са клишетираним ликовима и крајем.

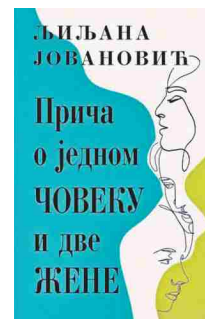
У роману су развијене две приче – једна о односима и судбинама брачног пара Јане и Петра и његове искрене љубави Јелене, и друга у чији је подтекст уграђена старозаветна Прва књига Мојсијева која се зове Постање, односно прича о Адаму, Еви, али и Лилит која не припада старозаветном контексту. Јунаци овог романа све време воде скривени дијалог, из којег се закључује да Адам, Ева и Лилит заправо представљају алтер-его Предрага, Јане и Јелене. („Пења је желео да задржи своју породицу, дакле Јану и њихову ћеркицу, али и Јелену. [...] Лако је било Адаму да воли Еву. Закључио је онако припти. Он није имао могућност избора и прилику да се двоуми... Лако је било Адаму, али њему је тешко. [...] Ева и Лилит! Њихове разлике најпре сам открио очима, потом рукама па уснама и напоследку душом. Довео ми је Господ. Нову жену, другу прилику, бољу... Начинио је баш онаквом каквом бих је описао да ме питао шта хоћу. Да ме питао кога желим, опет бих рекао: Лилит.“)

Алузијом на архетип Христа као страдалника, који проналазимо у лику Јане, заправо се тематизује питање и проблем савременог друштва – како сачувати породицу? Поставаљајући у средиште модерну породицу и брак, аутопоетички исказ Љиљане Јовановић подсећа на Албахаријево запажање да нема нових прича, односно да је свака прича стара, већ позната и безброј пута поновљена. („[...] једна од ових прича постоји, чини се, одувек

Готово увек се препричава, мењајући само имена главних ликова и приповедачки стил! Прича о једном човеку и једној жени. И наравно још једној жени...“). Отуд не чуди што се кроз цело дело, на темељима библијске приче, Љиљана, некад мање, некад више успешно поиграва жанровима и речима, сублимирајући традиционална и савремена питања у трагању за одговором због чега модерно и материјално оријентисано друштво ипак пропада.

Психолошка карактеризација ликова није у првом плану, већ физичка и морална. Кроз њу је сагледан однос између материјалног света, духовних и моралних вредности, уско повезаних са десет Божјих заповести о које се сваки јунак оглушује. Материјални свет је онај који је превагнуо, и у таквим околностима јунаци не проналазе прави начин да се изборе са проблемима („Она га не види. Поглед јој је замућен алкохолом, димом и његовим неверством. Раскорак јој је нестабилан, али не одустаје од идеје да плесачицу полије алкохолом или боље бензином и баца упалач у пламену на њу. Зипов наравно.“). Иако се све време намеће религијски контекст као основа у којој јунаци могу пронаћи спас, они се радије окрећу магијским обредима како би поново били срећни. Тако Јана, у покушају да спасе брак, ангажује више врачара („Паркирала се и, следећи гатарина упутства, бацила што је понела насред раскрснице, мрмљајући притом неке неразумљиве речи бајалице.“). Јелена, која је свесно умешана у односе Петра и Јане, своје грехе спира туширањем, док Петар, наспротно њих, ништа не покушава.

У подвученој паралели између јунака подељених на оно што имају и оно што желе, они неуморно трагају проналазећи радије излаз у прибегавању гресима. Сумирајући утиске о прочитаном роману, несумњиво је да је Љиљана Јовановић имала потенцијала да се развије у писца особене тематске нити, која се успешније наставља у њеној збирци „Приче о животињама за одрасле“ (Издавачи: Културни центар Војводине, „Милош Црњански“ и „Лагуна“), али која је прекинута пре но што су обе књиге објављене.

ПЕШАЧКА ЗОНА: МЕМОПРИЧЕ

Тамо неки, у рано ујутро, те године

Пише: **Фрања Петриновић**

Дакле, овако: никако не може да се врати, упкос заводљивој игри носталгичних сенки опсена, баш никако не може да се врати нечему чега више нема.

Јер сада су то, ипак, само већ подоста избледеле слике, неке речи које су вероватно изгубиле оно првобитно значење, нека варљива постојаност стварности, нека паучина уверења развезана променљивим ветром година.

Неке слике, неке речи, нека уверења, нека нестабилна моста сећања.

Наравно да зна, нема места никаквој сумњи, да су то сада само накнадне речи, накнадне слике, накнадна уверења, ретуширана по сећању и уобразиљи.

Наравно да зна да је све заплетено у превртљивост интерпретације, погрешна тумачења, у непоузданост сведочења.

У неке године без јасног видика, у неке дане без хоризонта, у неке приче чије крајеве још увек не уме и не успева да наслути.

У неке приче које ће наредних, као и свих претходних, година наставити да развезава кошава (упорна, готово бесконачна, новосадска, неподношљива) и које ће, налик расутом перју из јастука одрастања, покушавати да сакупи у подерану навлаку сећања.

Дакле, опет: зна, поуздано зна да не постоји начин да се поуздано врати уназад, чак ни помоћу свих тих речи и свих тих слика. Порозност и осипање круне његова сећања претварајући их тек у кратке сенке и бледе обресе.

Вероватно зато, тако, баш тако, почиње свака, па и ова, прича као исечак непоузданог сећања неког, у рано ујутро, те године, на тротоару Булевару 23. октобра, у том Граду, на том првом пешачком почетку.

Као и на сваком почетку, као и на сваком од безбројних почетака, несигурно, опрезно, лелујаво, балансирајући, тражећи равнотежу, готово на једној нози. Ако се то тако каже, ако се то тако може назвати.

Те године не знаш да си закорачио на тротоар једне, већ десетак година старе, урбанистичке интервенције на лицу Града, изведене под утицајем великих амбиција социјалистичког и модернистичког урбанизма. Не знаш да су тим булеваром твог непостојаног хода неки делови Града потпуно одсечени од старог језгра. Као што ништа не знаш о том Граду у којем си тог јутра започео пешачење, као што ништа не

знаш о онима које тек треба да сретнеш на тој неизвесној пешачкој стази.

Усталом, ко си ти?

Можда претпостављаш да си у то рано јутро, тамо неке 1975. године, тек могући литерарни јунак којег очекују метаморфозе прилагођавања у складу са могућим депресивно сабијеним догађајима, догађајима које не можеш претпоставити, а ни наслутити, тог септембра, тог позног михољског лета, те године.

Али, ти одлучно, са зебњом у срцу, долазиш издалека, из једног многим странаг и непознатог места, места које многим изгледа тако неприступачно, чије законе многи не могу знати, са обале Дунава. Ти долазиш из тог далеког места чије си обичаје тако често кршио, час побуњеник, час луда, час пуки забављач, где ниси успео да савладаш скалу високог прилагођавања, где си готово свакодневно плаћао цену разликовања, ти долазиш из тог места којем си умилно тепао каменчићу слани, моје слано каменсланско, из којег си те јесени ране, док се топило михољско лето, баш те године, побегао главом без обзира, уверен да немаш жељу ни да се окренеш, у страху да се не претвориш заувек у стуб каменсланске соли.

Зашто баш тог јутра још увек мислиш, зашто кажеш, да те много тога, али пре свега честитост, обавезује?

Ти си само неко ко још увек пише своје име по води. Неко ко сматра да треба, јер га све обавезује, да напише хиљаде страница трепераве прозе, а да свеједно не постане ништа више до слепог путника који се спотиче по неравном књижевном земљишту.

Неко ко не зна ко је и одакле је.

Неко ко се кроз животну маглу некамо упутио, а не зна како ће стићи. Неко ко у једној руци чврсто стиска младалачки камен доживљајног док му се кроз другу руку осипа пепео прочитаног. Неко тек почиње постављати питања упркос недостатку одговора.

И ево те, пешачки корак по корак, у Његошевој улици, пред вратима Филозофског факултета, ево те неодлучног, ту у тој улици, пред тим вратима, те године, још си млад и немаш бркове.

Стоји. Минут, пет минута, осам, све док се врата не отворе и док се не суочи са питањем.

Шта тражиш?

То тако типично новосадско питање, на које није имао одговор, пратиће га свих ових година, чак и онда када у сећању изbled лик оне која му је то питање поставила. ■

IN MEMORIAM

О моћи поезије

Душан Радак

(1955-2024)

Кад будем
отишао
Да ли ће ико
знати
Да сам
постојао
И
Колико сам
У
Моћ
Поезије
(То вечито цангризаво питање
Без одговора)
Истински
Веровало

Дани Милоша Црњанског

● Традиционална манифестација Дани Милоша Црњанског биће ове године отворена у четвртак, 28. новембра, тачно у подне у Свечаној сали Матице српске беседом Ивана Негришорца посвећеном односу писца „Сеоба“ и Летописа Матице српске. Први би дан био закључен програмом „Писци у Матици српској“, у којем ће учествовати Милица Бакрач, Игор Мирковић, Иван Негришорца, Селимир Радуловић и Ненад Шапоњадок је за петак, 29. новембар, најављен научни скуп „Ембахаде – питање књижевног жанра“. Истог дана биће саопштена одлука жирија Награде „Бескрајни плави круг“ за најбољи роман у 2024. години. У вечерњим сатима је планиран програм „Поетско уздарје Милошу Црњанском“ и отварање изложбе др Угљеше Цолића „Путевима Милоша Црњанског“, да би у финалу првог дела манифестације у Банатском културном центру у Новом Милошеву у суботу, 30. новембра, када ће бити промовисан романа који је добио награду Бескрајни плави круг за 2024. годину. Иначе, ова ће књижевна награда бити лауреату свечано уручена крајем децембра у Матици српској.

ФЕНОМЕНИ: ДУШАН БЕЛЧА И ЊЕГОВЕ СЕНТИМЕНТАЛНЕ ШЕТЊЕ КРОЗ ВРШАЦ

Широм отворена врата историје

Илија Бакић

У библиотеци „Вршац за сва времена“ појављује се, неколико месеци од изненадне смрти њеног аутора Душана Белче (1938-2024), књига „Сентименталне шетње кроз Вршац“ са поднасловом „Перипатетички есеји; књига друга“; прва књига истог наслова из 2009. године била је део пројекта „Вршац у историји“ у коме је Белча објављивао књиге које су се бавиле „градом под Кулом“, његовом историјом, људима који су ту живели, пословима којима су се бавили, идејама које су их водиле кроз смутна времена. Белча је волео да новим књигама даје наслове под којима је већ објавио књигу што је могло да збуни читаоце али их и заинтригира – најбољи пример за овај манир је књига „Смрт Антонија Михајловића“, јер се иза истог наслова крију четири књиге написане и објављене у распону од четири деценије!

Перипатетичка филозофска школа у старој Грчкој засновано је на Аристотеловом делу; назив се односи на шетње или лутања међу перипатоима (колонадама)

лицеја у Атини гдје су се чланови школе сретали иако су касније легенде назив приписивале Аристотеловој наводној склоности да предаје ходајући. Белча, пак, хода кроз оновремени Вршац и подучава; он не разгледа само тренутне, мање-више орунуле и запуштене фасаде кућа већ, захваљујући знању прикупљеном из књига, летописа и новина или из прича сведока, види и одсјаје прошлих епоха, оних у којима су грађене богате куће, у којима је велика пијаца била ту где је сада централна пешачка зона, оних у којима је град био подељен на два насеља, српско и немачко... Цркве, свратиште, куће, мостови својеврсни су портали за путовања у прошлост а на њих се надовезују сени зграда које су срушене али и даље заузимају место у записима из прохујалих времена. Град је, мирно и сигурно казује Белча, бесмртни организам који се развија и шири, мада понекад и уништава сам себе вољом моћних а необразованих, бахатих властодержаца, подржаваних од ревносних чиновничких помагача. Колоплете интереса и утицаја, личних надметања и нетрпељивости (и ретких личних

склоности и симпатија), понекад лако уочљивих али некад добро скривених, Белча детаљно описује, удахњујући учесницима и дешавањима животне сокове који су исхлупели међу пожутелим страницима књига и новина. Било да пише о знаним и незнатим житељима вароши и њиховом нераскидивом споју са улицама, зидинама, виноградама и њивама, исконском природом брега, мочвара и равница, о разбојнику који ће на тргу бити спаљен у овом граду или о ономе који га је пред смрт мучио, о истинским вршачким витезовима, добротворима и писцима, о ратницима или градитељима, о гостовању циркуса Буфало Била или враголијама веселих винопија, наш хроничар актерима враћа њихову непоновљиву јединственост јер таквих људи је било само тада и никад их више бити неће. Историчару Белчи умногоме је помогао Белча писац, јер је не само непосредно и допадљиво исписао то што је знано већ је домаштао и с великом увер-

љивошћу допунио празнине које зјапе између минулих година, заокружио људске судбине, препознајући у поступцима важних и мање важних људи жеље, надања, идеале, страхове који су их водили кроз живот.

Историју мало ко познаје и за њу мари и у томе Вршчани нису никакав изузетак па је Белча на размеђи: с једне стране је магија минулих дана, заводљива, романтична али и застрашујућа а с друге је садашњост, незаинтересована, апатична, уроњена у тривијалну свакодневицу, у потрагу за зародом и лагодним живљењем. Остајући веран сопственом светоназору, просветитељски часно, без патетике или „заслаћене“ меланхолије, Белча прича о граду у коме није рођен али му је деценијама предан, о његовим житељима и о духу заједнице који је већи од збира појединачних судбина. Тако овај врли историчар диже споменик Вршцу као вишевековној идеји поштеног, вредног и часног живота у јединственој, непоновљивој „вароши под Кулом“. ■

ДЕЗИРЕ У СУБОТИЦИ ОСТВАРИО ЈЕ НЕМОГУЋЕ

Све што радимо оставља траг

Пише: Игор Бурић

Позориште је победа! Слоган овогодишњег „Дезиреа“ „Позориште је победа“ није насумичан, као што то није био ни када је гласио „Још само овај пут!“, „Гранични“, „Живот“, „Без филтера“, „Сада и овде“, „Историја и ти“... Сваки пут, означавао је мање или више крупне друштвене промене са којима смо се суочавали, а уметници су били ти који нису ћутали.

Још давно, када је Оливер Фрљић у Суботици режирао представу „Кукавичлук“, обриси „Дезиреа“ су постојали, али тек касније их је Андраш Урбан руководећи Позориштем „Деже Костолањи“ развио у непремостиву културну чињеница у земљи која није баш позната по томе што веома негује и цени позоришну културу. Тако је и Суботица као градска средина наставила да негује оно што је имала са КПГТ-ом Љубише Ристића, Удружењем „Њари мози“ (Петњи биоскоп) групе уметника окупљене око Денеша Дебреија...

Управо Урбан је узвикнуо „Позориште је победа“, јер сваки пут мора испочетка да организује фестивал којем је по ко зна који пут претило гашење након што је прешао у управу Новосадског позоришта/Увидеки синхаз. Такође, каже да је мислио на то како је у данашње време свака представа победа над општом незнањем, културом која углавном прелази на страну забаве, како би преживела.

Победа је реч коју сам ове сезоне чуо и из уста других уметника. Саша Асентић из групе „Пер.Арт“ је пренео на премијери представе „Дис дис контакт“ како је за чланове те трупе, особе са и без инвалидитета, сваки уметници чин победа против предрасуда и стереотипа да немогуће није остварило. А свака представа, па и фестивал „Дезире“, у почетку изгледа немогуће.

Сећам се једног од првих. Урбан који га је иницирао у данашњем облику стојао је са мном испред „Јадрана“. Пушили смо. Било је јако хладно.

Намерно сам бирао да датуми одржавања буду у новембру. Крајем новембра. У Суботици је тада најдепресивније и стопа самоубистава порасте – рекао ми је.

Још увек се једим од ове реченице. Игора Вука Торбицу сам последњи пут видео на „Дезиреу“.

Пуштао је музику у клубу који је био одабран за афтер-патије. Албум „ФМ“ бенда „Арктик манкиз“ тада је био хит, сећам се.

Део заслужене славе „Дезиреа“ је управо то, што уметнике попут Урбана, Асентића, Торбице, али и друге звезде попут Јожефа Нађа, Оливера Фрљића, Мирјане Карановић, Беле Пинтера, Ота Толнаја, то што писце попут Илдико Ловаш, Теофила Панчића, критичаре као што су Иван Меденица, Наташа Трипини, театрологе попут Свете Јованова, Александра Милосављевића, Ане Тасић, можете да сретнете не само на представама, него и у клубовима, послатичарницама једног прелепог средњеевропског града, који је и нашу културу задужио људима као што су били Александар Лифка, Геза Чат, Деже Костолањи.

– А ви, колега, нећете на последњи спрат? – питао ме Јован Ђирилов један дан у лифту загонетно.

Знао сам да је лудичан и веома шаљив. Дан пре тога је уживао у представи Боруша Шепаровића којег је касније позвао и на Битеф и причао о томе како све што радимо оставља траг. Како ће све то некад бити могуће видети као на телевизору.

Изузетно је било задовољство захваљујући „Дезиреу“ провести неко време са тим великаном.

– Не, ја сам на другом – одговорио сам наивно. – Зашто бих ишао на последњи?

– Па, знате, људи као ви и ја овде су често долазили да скоче са последњег спрата! – поново ме је зачудио, овај пут смећећи се.

Испричао ми је да је на месту Хотела „Патриа“ била кућа Дежеа Костолањија, или је то био Геза Чат, не сећам се више, а сад управо увиђам да се доста тога у овом тексту врти око смрти, око људи који више нису са нама. Или јесу, као што то Ђирилов рече. Или, као што је слоган једног од фестивала, управо оног у години пандемије – корона био „Живот“.

Не могу да не цитирам сада старе Латине – *Arx longa vita brevis*. Уметност јесте живот, позориште јесте стварност, можда чак и највиша могућа. Фестивал савременог позоришта у Суботици окупља друштво које се у позоришним салама осећа као код куће, части се не само емоцијама, него врло често, захваљујући све богатијим извођачким театарским пракама, храном, сном, новцем, шетњом, пићима...

Све то је било могуће на „Дезиреу“, само зато што је то била нечија немогућа жеља. ■

ДЕВЕТА УМЕТНОСТ: НАЈВЕЋИ ТЕКС - ЧОВЕК СА ЗЛАТНИМ РЕВОЛВЕРИМА

Бонели богатији за Геру

Пише: Драган Стошић

Након Бранислава Банета Керца, Дарка Перовића, Стевана Субића и Зорана Туцића, један од највећих стрип издавача у Италији – Сеђо Бонели ангажовао је још једног аутора пореклом са овдашњих простора, који је увек изградио међународну каријеру у свету девете уметности.

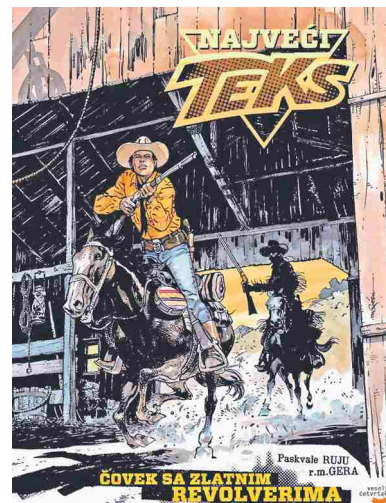
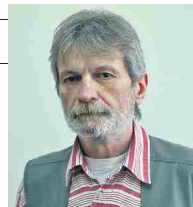
Рајко Милошевић Гера, познатији по потпису р. м. Guéra, рођен у Београду 1959, који од 1991. живи и ради у Шпанији, ортодоксни заљубљеник у вестерн и блуз (памти се по културним *Тексашким јахачима*, као и *Стрип блуз бенду* из 1980-их), није случајно залутао у *Бонелијев каталог* те 2017. Његов претходни рад на, светски популарном, серијалу *Скалпирани* по сценарију Џејсона Арона (*Вертиго*, 2007-2012), као и *Django, Unchained*, који је са групом аутора (сценариста) реализовао за *DC*, по мотивима филма Квентина Тарантина, били су неопортив аргумент да му *Бонелијеви* уредници понуде рад на једном од најстаријих и најпопуларнијих ликова те издавачке куће – *Тексу Вилеру*, који је за ту прилику добио албумски, тзв. *француски формат*.

И, две године касније, у рукама љубитеља стрипа нашао се *Човек са златним револверима*, за који је сценарио припремио Пасквале Рују. Рендери Вилер и Карсон, којима је посвећена ова прича, причекаће коју годину да поговоре и српским језиком (2024), захваљујући агилном београдском *Веселом четвртку* и преводиоцима, Сандри Кнежевић и Драшкун Рогановићу. Албум *Највећи Текс: Човек са златним револверима*, на мега формату – 280 x 380 мм, осим, дакле, ове епизоде, зачињен је и материјалима који овом издању у Србији додају и мали ексклузивитет. Ту су специјална насловна страна, коју је Гера припремио за *V4* црно-бело (по ауторској жељи) издање, обиман есеј Зорана Ђукановића, као и велики број цртежа и илустрација. Куриозитет је и оригинална верзија сценарија на крају албума, који је Рују првобитно насловио *Златни револвер*, и где читаоци могу додатно да оцене Герин укупни ауторски печат у раду на оваквом *Тексу Вилеру*.

“Р. М. Гера је величанствен аутор стрипова. Намерно сам употребљив реч *аутор*, а не *цртач*, зато што његов допринос овој причи далеко превазилази пуко графичко извођење радио-

ва...”, обавештава читаоце сценариста у свом малом уводу, наводећи да је, речником филма, “сценариста такође напола и редитељ, он пружа назнаке о ритму, сценографији, кадрирању и хумору. Цртач покрива другу половину режије, а такође је директор фотографије и камерман... Вративши се на Р. М. Геру, додао бих да је он и костимограф, каскадер, познанац оружја, стручњак за глуму и сценски архитекта...”

Због своје старости у *Бонелијевом каталогу*, *Текс* је вероватно више од других серијала те куће био подложен шаблону, па је издавач, очигледно, одлучио да га *обогати* повременим одласцима у већи формат, и ангажовањем профилсаних стрип аутора, тако да се Герин *Текс* природно наслања на покушаје да индустријски *преплива* у стрип са ауторским печатом. Та-

ко ова, у основи, шаблонска прича – Мексиканац Хуан Гонзалес се после завршетка *Америчко-мексичког рата* свети рендерима који су му током рата побили браћу – у Гериним рукама постаје брутална и прљава, и у комбинацији са филмским, Гериним кадрирањем, које своје порекло највише налази у француско-белгијској школи стрипа, постаје напети вестерн, у коме *Текс* мало прича, али непогрешиво дела, трудећи се да Карсонов “сустрет са прошлешћу” прође са што мање озледа.

Историја *Текса Вилера*, лика из истоименог италијанског вестерн стрипа сценаристе Ђанлуџија Бонелија и цртача Аурелија Галепинија, почиње 30. септембра 1948, када је објављена прва епизода у Италији. На почетку, Вилер стицајем околности постаје одметник са кодом части: “Убити само у самоодбрани”. У каснијим епизодама постаје рендер, а затим *Ноћни орао*, поглавица Навахо Индијанаца и чувар индијанских закона и обичаја. Снажан, одан, непогрешив стрелац, непријатељ предрасуда и дискриминације, Вилер је склон да занемарује правила... Његов најбољи пријатељ током рендерског периода је Кит Карсон. На подручју Југославље стрип је од 1968. до 1992. објављивао новосадски *Дневник*, а сада *Весели четвртак*. ■

ПРОЗОР У СВЕТ

Прича о Кини

Мајкл Вуд
(Лагуна, 2024)

Књига „Прича о Кини“ Мајкла Вуда, историчара, новинара и заљубљеника у ову земљу писана је као питко и веома информативно штиво које прати развој Кине од самих почетака, покривајући најважније догађаје у историји дуго четири хиљаде година. У овој књизи свакако је најпривлачнији амбициозни, широки замах аутора – Вуд не гомила сувопарне историјске податке већ покушава да да што живописнију слику једне цивилизације, бавећи се културом, политиком, а посебно историјом свакодневнег живота.

„Прича о Кини“ писана је уобичајеним стилем какав је данас популаран за овакву врсту публицистичко-историјских књига (а какав препознајемо и у документарним емисијама из англо сфере), али мада је лака за праћење, и мада Вуд инсистира да што бомбастичније прикаже крупне догађаје да би задржао пажњу што више читалаца, јасно је да је у питању озбиљна студија препуна података, иза које стоји обиман рад. „Прича о Кини“ почиње са поглављима који прате саме почетке и крене културног (и сваког другог) развоја ове државе, затим преко хро-

Реч критике

ника великих сукоба, уједињења Кине под првим царем, и описа периода различитих династија, стиже до Опијумских ратова, Велике кинеске револуције и Маоа, завршавајући са успоном нове Кине.

Вуд није заинтересован само за царе и велике војсковође (мада се не либи да их осликава у што узбудљивијим сценама); оно што је велика вредност ове популарно писане студије је пажња посвећена свакодневном животу, и судбинама обичних људи, уметника, и оних који нису могли сувише да утичу на историју. „Прича о Кини“ је пуна записа из личних дневника, сведочења и сећања (нарочито оних потресних, из ратова), приватних породичних хроника (које некад сежу стотинама година у прошлост), одломака из књижевности савременика али и из путописа западњака који су откривали нови свет, комбинујући различите изворе. Све ово пропраћено је са неколико детаљних географских мапа, у покушају да се дочара што комплетнија слика света о ком многи Европљани и данас знају врло мало.

Настасја Писарева

Цитат

Нова година донела је још веће снегове, онакве какви су падали када су 1843. Енглези заузели Нингбо, пред крај Првог опијумског рата. „Напољу је била дича зима, температура у мојој одаји износила је свега тринаест подека изнад нуле, иако ми је ватра целу ноћ горела“, извештава Моул. Међутим, такође каже да су „изразито неповољни временски услови зауставили побуњенике на неко време.“